

Klínatka žlutohá na Valašsku

Odchyt do ornitologické sítě

Jaroslav Koleček

Klínatky (čel. *Gomphidae*) jsou středně velké vážky, na jejichž těle zpravidla převládá žlutá a černá barva. Patří mezi dobré letce vyskytující se především u tekoucích vod. Složené oči se u nich na rozdíl od šídel nestýkají, přední a zadní pár křídel mají odlišného tvaru, křídla jsou v klidu rozevřena ve hřbetní rovině. V ČR je čeleď zastoupena těmito rody: *Gomphus* (dva druhy), *Onychogomphus* (jeden druh) a *Ophiogomphus* (jeden druh). Všechny naše druhy spadají do některé z kategorií ohrožení Červeného seznamu vážek ČR (Hanel a Zelený 2000).

Klínatka žlutohá (*Gomphus flavipes*) patří v ČR do kategorie druhů ohrožených vyhynutím. Každý její nově zjištěný výskyt proto zasluhuje pozornost.

Dne 1. 9. 2005 v odpoledních hodinách jsme s Jiřím Pavelkou a Michalem Šulganem navštívili území navrhované Přírodní rezervace Doubrava-Bečva. Tento úsek řeky Bečvy leží v katastru obcí Choryně a Kladeruby (čtverec faunistického mapování 6473). Povodeň v červenci 1997 značně rozšířila koryto toku, vytvořila dlouhé úseky s téměř svislými břehy a šterkovými lavicemi a menší tůň se stojatou vodou v korytě. Vznikla tak lokalita nadregionálního (celorepublikového) významu. Obnažený podklad je druho- a třetihorního stáří, paleontologické a geologické naleziště s ichnofosiliemi a vyvřelými horninami těšinity. Byl zde zjištěn výskyt vzácné entomofauny (např. saranče *Sphingonotus caeruleus*), z ryb např. hrouzek Kesslerův (*Gobio kesslerii*), ve svislých březích hnízdí ledňáček říční (*Alcedo atthis*), dále se zde vyskytuje písek obecný (*Actitis hypoleucos*) nebo kulík říční (*Charadrius dubius*). Na tok Bečvy navazuje i pás lužních lesů s přirozenou dřevinnou skladbou, který vznikl v 70. letech zčásti na území starých vytěžených šterkopískoven s několika tůňmi. V břehových porostech místy výrazně dominuje invazní křídlatka (*Reynoutria* sp.). Celá oblast se nachází v severozápadní části

okresu Vsetín v nadmořské výšce asi 280 (tok Bečvy) až 320 m.

Odonatolog M. Dvorský na Bečvě a přilehlých pískovnách zjistil v letech 2001 až 2005 výskyt 25 druhů vážek, včetně druhů vzácnějších či ohrožených (např. šídlatka hnědá — *Sympecma fusca*, šídélko zmanané — *Erytbromma viridulum*, šídlo luční — *Brachytron pratense*, klínatka obecná — *Gomphus vulgatissimus*, klínatka vidlitá — *Onychogomphus forcipatus*, vážka bělořitná — *Orthetrum albistylum* aj.), což dokládá, že jde bezesporu o místo zajímavé rovněž odonatologicky.

Na lokalitě jsme se pohybovali mezi 14. a 17. hodinou. Kolmo na tok řeky (asi 1 km pod soutokem s Juhyní a 100 m nad soutokem s Mřenkou), v tuto dobu se slabě zvýšeným průtokem, v místě, kde maximální hloubka toku byla kolem 1 m a šířka koryta nepřesahovala 30 m, jsme natáhli 12 m dlouhou a 3 m vysokou černou ornitologickou nárazovou síť (mezi kroužkovateli často označovanou jako „pěvcovka“ japonského typu) s pěti kapsami a průměrem oka 18 mm za účelem odchytu a následného kroužkování ledňáčka říčního. Protože počasí bylo ideální na průzkum vážek (jasno, slabý proměnlivý vítr, 25 °C), věnoval jsem se zároveň odchytu a určování jejich dospělců s pomocí běžné entomologické sítky. Podařilo se mi zaznamenat druhy jako motýlice obecná (*Calopteryx*

virgo), motýlice lesklá (*C. splendens*), šídélko brvonohé (*Platycnemis pennipes*), šídlo modré (*Aesbna cyanea*), vážka rudá (*Sympetrum sanguineum*), vážka obecná (*S. vulgatum*) a klínatka vidlitá.

Kolem 15. hodiny jsem si povšiml, že v horním poli nárazové sítě (asi 2,5 m vysoko) se zachytila vážka. Opatrně jsem ji nepoškozenou vyprostil. Na první pohled bylo zřejmé, že jde o klínatku. S pomocí literatury jsem ji určil jako samici klínatky žlutohé (*Gomphus flavipes*). Dobře jsem prohlédl její konec zadečku, zda náhodou nemá v úmyslu klást vajíčka, ale s negativním výsledkem. Spolu s M. Šulganem jsme jedince i místo jeho nálezu několikrát vyfotografovali. Vážka byla jako dokladový exemplář vypreparována a uložena v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí. Určení druhů den revidoval a potvrdil M. Dvorský. Podle literatury a ostatních informací, které mám k dispozici, je to první nález druhu v okrese Vsetín. Zároveň jde o jeden z nejvzácnějších nálezů vážek v regionu za poslední období. Literatura uvádí v uplynulém desetiletí výskyt tohoto druhu v ČR např. na Dyji pod Novými Mlýny (Uvíra a kol. 1999) a na Chrudimce mezi Nemošicemi a Pardubicemi (Waldhauser 2002).

Nabízí se otázka, zda na lokalitě existuje životaschopná populace druhu, nebo zda jde pouze o zálet. L. Hanel a J. Zelený (2000) uvádějí jako biotop klínatky žlutohé pomalu tekoucí meandrující řeky s bahnitými břehy, příležitostně i velká jezera. Mezi hlavní rizikové faktory řadí nárazové a dlouhodobé znečištění vody, nevhodné úpravy koryt a vysychání vody. Srovnáme-li tyto informace se stavem lokality, na níž byl druh nalezen, musíme dojít k závěru, že nelze existenci mikropopulace vyloučit. Lokalita vyhovuje především neupraveným korytem blízkým přirozenému stavu a relativně čistou vodou. Otázkou pak zůstává, proč zde byl druh během pětiletého sledování zjištěn pouze jednou. Je možné, že intenzita průzkumů (3–7 kontrol ročně) nebyla pro objevení populace (zvláště na lokalitě tohoto rozsahu a typu) dostačující. Navíc nelze vyloučit, že klínatka

Vlevo řeka Bečva u Choryně v místě odchytu vyhynutím ohrožené klínatky žlutohé (*Gomphus flavipes*) ♦ Vpravo samice klínatky žlutohé. Snímky M. Šulgana

žlutohá jednoduše při koexistenci s relativně početně se vyskytujícími a podobnými druhy klínatku vidlitou a zejména pak klínatku obecnou unikala pozornosti. Nezbývá než po druhu pátrat také v dalších letech.

Nález je neobvyklý rovněž proto, jakým způsobem byla vážka odchycena. Dobré zkušenosti s chytáním vážek do ornitologických sítí zmiňuje např. J. Rejl (2000). Při osobní účasti na pravidelném kroužkování rákosinových druhů ptáků v Bartošovicích (CHKO Poodří) jsem musel rovněž vážky ze sítí téměř každodenně vytahovat. Většinou šlo o dospělé spíše větších druhů, zejména z podřádu *Anisoptera* (šídla rodu *Aesbna*, vážky rodů *Orthetrum* a *Sympetrum*); jest-

liže nalétnou do sítě příliš rychle nebo pod určitým úhlem, nedokážou se sami vyprostit. Menší druhy (šídélka, šídlatky aj.) obvykle podle mých zkušeností po kontaktu se sítí dokážou samy brzy pokračovat v letu, mnohdy po prolezení okem v nezměněném směru. Většina druhů vážek sítě nebo jejich kotvící tyče ráda využívá k odpočinku nebo slunění. Z ranních nálezu orosených šídel vyplývá, že na sítích občas i přenocují.

Výhodou ornitologických sítí je možnost chytit ve větší výšce rychle letící vážky, jejichž odchyt obvyklými metodami bývá méně úspěšný a z celkového počtu dospělců chycených běžnou entomologickou sítí tvoří zpravidla menší procento. Do ornitologických sítí se však (většinou k ne-

velké radosti kroužkovatele) kromě ptáků chytají i zástupci dalších skupin živočichů — nejčastěji netopýři, sršni, motýli, brouci a jiný létající hmyz. Chytit se ale může mj. i skokan (*Rana* sp.), užovka obojková (*Natrix natrix*) nebo dokonce jelen lesní (*Cervus elaphus*). Rozbor druhové skladby fauny chytané do ornitologických sítí však není cílem tohoto příspěvku.

Nezbývá tedy než kontaktovat ornitology a tento typ odchytu vážek vyzkoušet. Výsledky budou určitě stát za to.

Monitoring vážek na Valašsku podporuje prostřednictvím dvou projektů ÚVR České republiky svazu ochránců přírody v rámci programu „Ochrana biodiverzity — Vážky“.

Trnoštítec horský — zajímavý nálezný tesaříka

Jiří Foit

V Evropě žije celkem šest velkých druhů tesaříků (čel. *Cerambycidae*) náležejících k fylogeneticky primitivní podčeledi pilun (*Prioninae*). Nejmenším (délka 18–36 mm) a zároveň nejzávažnějším zástupcem této skupiny je i u nás se vyskytující tesařík *Tragosoma deparium*. Jeho nepřilíší známé, avšak poměrně výstižné české jméno je trnoštítec horský. Způsob života, vývoj (bionomie) a výskyt tohoto druhu jsou dnes poměrně dobře prostudovány, přesto mnohé detaily nebyly dosud zjištěny.

Rod *Tragosoma* je znám již z třetihorního baltského jantaru a ve střední Evropě se považuje za příklad pregliaciálního reliktu. Tesařík *T. deparium* má holarktické rozšíření a obývá jehličnaté lesy Eurasie i Severní Ameriky. Je vázán na staré jehličnaté porosty pralesního charakteru, kde nachází dostatek vhodného materiálu ke svému vývoji. Ve střední a jižní Evropě tedy obývá horské polohy. V Evropě je trnoštítec horský velmi vzácný a řadí se mezi neohroženější hmyzí druhy vůbec. V České republice je v souladu se zákonem chráněn jako silně ohrožený a v současnosti je znám pouze z Novohradských hor, Šumavy a Beskyd. Největší podíl na úbytku tohoto tesaříka má intenzifikace lesního hospodářství.

Larvy tesaříka *T. deparium* se vyvíjejí v tlejícím dřevě na zemi ležících kmenů jehličnatých dřevin, méně často také v parézích a v bazálních částech stojících stromů. Vývoj je nejméně tříletý. Jako hostitelské dřeviny jsou v Evropě uváděny smrk ztepilý (*Picea abies*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*) a borovice *P. pyrenaica*, popř. obecný rod borovice (některými autory také modřín opadavý — *Larix decidua* a jedle — *Abies* sp.).

Trnoštítec horský se vyskytuje ve většině zemí Evropy. Údaje o něm chybějí z některých nížinatých států (Belgie, Dánsko, Lucembursko, Maďarsko a Nizozemí) a z nejteplejších částí Evropy (Portugalsko, poloostrovní část Itálie a Peloponés).

Překvapivě není tento druh znám ani z Rumunska, z Albánie a Makedonie, a to přes hornatost těchto států, přirozený výskyt jehličnatých lesů a nálezy v sousedních zemích (Černá Hora, Srbsko, Řecko).

V červenci 2001 jsem navštívil Albánii: nejvíce času jsem strávil v pohoří Arithit (Živa 2003, 1: 23–24), které leží v centru Albánie asi 50 km na východ od Jaderského moře. Jeho vrcholy dosahují výšky přes 2 000 m n. m. (nejvyšší horou je Mičekut — 2 063 m). V nejvyšších polohách dřve zcela dominovaly téměř čisté porosty borovice rumelské (*Pinus peuce*). Ty jsou dnes z větší části degradovány na kamenitě past-

Nahoře tesařík trnoštítec horský (Tragosoma deparium) — dospělce nalezený v kuklové kolébce v době, kdy začínal tvořit výletový otvor
♦ *Dole příklad ležících kmenů borovice rumelské (Pinus peuce), v nichž se v albánském pohoří Arithit vyvíjejí trnoštítci horští. Snímky J. Foita*

viny se soliterními jedinci starých borovic (popř. s drobnými rozvolněnými lesíky). Rozsáhlejší bory se zachovaly jen v méně přístupných částech terénu. Díky absenci klasického lesního hospodářství a občasnému kácení starých stromů bez jejich zužitkování tu najdeme téměř všude (včetně drobných lesíků v pastvinách) velké množství ležícího tlejícího dřeva, vhodného materiálu pro vývoj trnoštítce horského (viz obr.).

Tento tesařík je zde evidentně poměrně hojný a většina padlých kmenů borovice rumelské nese neklamné známky jeho vývoje. V padlých kmenech nebylo (v polovině července) těžké nalézt nejen četné výletové otvory, ale i larvy různého stáří a čerstvě vylíhlé dospělé v kuklových kolébkách (viz obr.). Výskyt druhu byl vázán především na čisté porosty borovice rumelské v nadmořské výšce mezi 1 800 až 2 000 m, ale nalezi jsme ho ve dřevě odumřelých vtoušených borovic již asi od výšky 1 400 m.

Odlehlost pohoří, absence moderního lesního hospodářství a těžba starých stromů s častým ponecháváním jejich značné části na místě bez zužitkování přispívají ke zvýšenému početnímu stavu populace trnoštítce horského. Tyto podmínky budou mít jistě vliv i na výskyt dalších organismů a nebudou vázány jen na pohoří Arithit, pravděpodobně bychom je našli také na jiných místech této zapomenuté části Evropy. Myslím, že podrobnější průzkum oblasti by přinesl řadu dalších zajímavých poznatků.